

Burgermacht op eigen kracht?

Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie

Pepijn van Houwelingen

Anita Boele

Paul Dekker

BIJLAGEN

Bijlage A	Verantwoording van het onderzoek in de vijf gemeenten	2
Bijlage B	Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland.....	4
	(achtergrondgegevens bij hoofdstuk 10 en 11)	4
Noten.....		8

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, maart 2014

Bijlage A Verantwoording van het onderzoek in de vijf gemeenten

De Enquête burgerparticipatie 2012 (BP'12)

Begin 2012 (van 24 januari tot en met 28 maart) is een enquête uitgezet onder de inwoners van 18 jaar en ouder van de vijf onderzochte gemeenten. Hiervoor is per gemeente een brutosteekproef getrokken van ongeveer 1200 personen.

Voor de steekproeftrekking is gebruikt van de Gemeentelijke Basisadministratie van de vijf gemeenten. De afdelingen Burgerzaken zijn benaderd met het verzoek een aselechte steekproef te trekken van personen van 18 jaar en ouder. Mensen die niet zelfstandig wonen zijn buiten de steekproef gehouden. Per huishouden is niet meer dan één persoon in de steekproef opgenomen.

Tabel A.1 Steekproeven en respons in de vijf gemeenten

gemeente	omvang brutosteekproef	respons	% respons
Berkelland	1156	568	49
Emmen	1199	498	42
Peel en Maas	1173	616	53
Schouwen-Duivenland	1170	557	48
Zeist	1180	514	44
totaal	5878	2753	47

Bron: Veldwerkverslag I&O

De nettorespons van de enquête is 47%. Hiervan is 32% online en 68% schriftelijk gerealiseerd. De laagste respons was in Emmen (42%), de hoogste in Peel en Maas (53%). In vergelijking met de doelpopulatie is de respons voldoende representatief qua leeftijdsopbouw en geslacht. Hoewel dit verschilt per gemeente zijn in het algemeen vrouwen en de leeftijdsgroep van 60-70 jaar en, in mindere mate, ook de leeftijdsgroepen van 50-60 jaar en van 70-80 jaar enigszins oververtegenwoordigd, terwijl de groep van 20-40 jaar de enquête wat minder vaak heeft ingevuld.¹ De data zijn per gemeente gewogen op geslacht, leeftijd en wijk. De gewogen data worden gerapporteerd.

In de enquête is ook een aantal open vragen voorgelegd en in elke gemeente is bij ongeveer 30 bewoners een interview afgenomen. De zo verzamelde informatie – uitgeschreven levert dit alles bij elkaar enkele honderden bladzijden aan tekst op – stelt ons in staat de kwantitatieve enquêtegegevens in te kleuren en te duiden. In de enquête hebben we aan de bewoners de volgende drie open vragen gesteld:

- 1 Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in uw directe woonomgeving?
- 2 Wat zijn de grootste problemen waar uw gemeentebestuur wat aan zou moeten doen?
- 3 Ten slotte een verzoek eventuele suggesties, kritiek of overige opmerkingen op te schrijven.

Respondenten gaven op alle drie de vragen voor een groot deel hetzelfde soort antwoorden en sneden dezelfde onderwerpen en problemen aan. Sommige respondenten merkten dit zelfs

expliciet op door bijvoorbeeld te verwijzen naar hun antwoord op een andere vraag. Vandaar dat we de antwoorden op de drie vragen hebben samengevoegd. Vervolgens zijn met een statistisch programma de antwoorden gecodeerd in een aantal categorieën.

Van de 2753 respondenten hebben 2317 respondenten (84%) bij minstens een vraag iets opgeschreven. Het gemiddeld aantal gebruikte tekens is 141² en varieert van 102 in de gemeente Peel en Maas tot gemiddeld 167 in de gemeente Zeist. Dit laatste is niet verwonderlijk aangezien we uit ander onderzoek (Van Houwelingen 2011) weten dat hogeropgeleiden doorgaans langere antwoorden geven op open vragen en in Zeist twee keer zoveel hogeropgeleiden hebben deelgenomen aan onze enquête als in de vier andere gemeenten.

De interviews

We hebben in totaal 164 inwoners van de vijf door ons onderzochte gemeenten telefonisch of persoonlijk gesproken.

Tabel A.2 Aantal geïnterviewden per gemeente

gemeente	sleutelpersonen	actieve participanten	overige inwoners	totaal
Berkelland	1	12	22	35
Emmen	2	8	25	35
Peel en Maas	1	5	20	26
Schouwen-Duivenland	2	12	22	36
Zeist	1	8	23	32
Totaal	7	45	112	164

Zeven van hen zijn te karakteriseren als 'sleutelpersonen' die goed op de hoogte zijn van de belangrijke zaken die spelen binnen de gemeente omdat ze bijvoorbeeld voor een lokale krant werken. Zij zijn telefonisch benaderd. Op basis van hun informatie en gegevens via internet en berichten in bijvoorbeeld lokale kranten zijn in totaal 45 personen benaderd die betrokken zijn (bijvoorbeeld als oprichter) bij een burgerinitiatief in hun gemeente. Deze 'actieve participanten' hebben we bijna allemaal persoonlijk (dus niet telefonisch) gesproken. Ten slotte hebben we aan 112 geënquêteerden telefonisch aanvullende vragen gesteld. Voor een zo evenwichtig mogelijk beeld is gesproken met zowel inwoners die bijvoorbeeld als vrijwilliger actief zijn, 'participanten' dus, als inwoners die in de enquête hebben aangegeven dat ze geen vrijwilligerswerk verrichten en ook de afgelopen twee jaar niet iets hebben ondernomen voor hun buurt of directe leefomgeving. Daarbij is gelet op geslacht, leeftijd en het opleidingsniveau van de respondenten. Uiteindelijk zijn alleen de ouderen (55-plussers) een klein beetje oververtegenwoordigd in deze telefonische interviews. Die namen gemiddeld 20-30 minuten in beslag, terwijl de persoonlijke interviews ongeveer 1-2 uur duurden.

Bijlage B Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland (achtergrondgegevens bij hoofdstuk 10 en 11)

Hoe omvangrijker en minder zelfstandig lokale overheden zijn hoe moeilijker het per definitie voor elke individuele inwoner is om invloed uit te oefenen op zijn directe leefomgeving. Dit zal uiteraard zijn weerslag hebben op politieke vormen van burgerparticipatie (Dahl en Tufte 1973) maar direct en indirect mogelijk ook op veel vormen van zelfredzame burgerparticipatie. Sommige onderzoeken hebben uitgewezen dat er een negatief verband is tussen de omvang van een gemeente en het niveau van participatie (zie bv. Larsen 2002). Vandaar dat het interessant en relevant is de omvang van de lokale overheden in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland te vergelijken.

Tabel B.1 Structuur, belastingen en uitgaven van lokale overheden in Nederland, Engeland^a en Duitsland, 2009

	Nederland	Engeland	Duitsland
bevolking (x mln)	17	50,4	82,4
regionale overheden	12 provincies	Greater London Authority 8 regions (administrative)	16 Länder
lokale overheden	443 gemeenten	34 county councils 238 district councils 36 metropolitan councils 47 unitary councils 33 London boroughs	323 Kreise 117 kreisfreie Städte 13.299 Gemeinden
aantal inwoners per 'lokale overheid'	38.374	129.897	5.998
uitgaven lokale overheid (% bbp)	16	13	7
belastingen lokale overheid (% bbp)	1.5	1.8	3
zelffinanciering lokale overheid (%)	32	31	66

a Met andere woorden slechts het zuidelijke deel van het eiland Groot-Brittannië.

Bron: Gough (2009: 7 en 29)

Het laagste niveau waarop een Duitser (politiek) kan participeren is dus gemiddeld ongeveer 6000 mensen groot. In Engeland is dit meer dan twintig keer zo veel. Een andere belangrijke parameter is de zelfstandigheid en beslissingsbevoegdheid van de lokale overheid. Uit tabel B.1 blijkt dat ook deze in Duitsland verreweg het grootst zijn, althans als we kijken naar de mate waarin lokale overheden zichzelf uit de lokale belastingopbrengsten en andere gemeentelijke inkomsten (zoals leges) kunnen financieren. Lokale overheden financieren in Duitsland twee derde van hun uitgaven uit eigen belastingen. In Nederland en Engeland is dit ongeveer een derde.

Als we de drie landen vergelijken op basis van een aantal veelgebruikte indicatoren voor politieke participatie, vertrouwen en tevredenheid (tabel B.2), dan valt op dat Nederland hoog scoort. In vergelijking met Britten en Duitsers zeggen Nederlanders eerder geneigd te zijn anderen te vertrouwen, hebben ze ook meer vertrouwen in de politiek en politieke partijen en zijn ze meer tevreden met de democratie en regering. Opvallend is ook dat Duitsers in vergelijking met Britten en Nederlanders eerder geneigd zijn te gaan demonstreren of producten te boycotten.

Tabel B.2 Politieke participatie, vertrouwen en tevredenheid in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2010 (in procenten)

	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
heeft gestemd tijdens de laatste nationale verkiezingen	80	68	73
heeft de laatste 12 maanden.....			
contact opgenomen met een politicus, bestuurder of ambtenaar	17	15	15
petitie getekend	26	29	31
gedemonstreerd	3	2	8
producten geboycot	10	19	30
geeft een 6 of hoger voor.....			
vertrouwen in de meeste mensen	67	49	35
gevoel door anderen eerlijk behandeld te worden	76	51	55
meeste mensen zijn hulpvaardig	55	55	36
vertrouwen in parlement	55	30	29
vertrouwen in rechtspraak	64	48	54
vertrouwen in politie	74	65	74
vertrouwen in politiek	53	18	15
vertrouwen in partijen	53	19	14
vertrouwen in Europees parlement	44	18	24
vertrouwen in Verenigde Naties	58	43	36
tevredenheid met regering	51	32	22
tevredenheid met democratie	70	42	48

Bron: ESS'10 (gewogen)

De betekenis van de cijfers in tabel B.2 is echter beperkt. Het feit dat Duitsers aangeven het minst snel geneigd te zijn mensen in het algemeen te vertrouwen betekent bijvoorbeeld natuurlijk niet dat Duitsers ook minder snel te vertrouwen zijn. Ook Japanners zeggen in vergelijking met Nederlanders of Amerikanen minder snel mensen in het algemeen te vertrouwen, maar de kans dat een verloren portemonnee netjes wordt ingeleverd op het politiebureau is veel groter in Tokyo dan in New York (West 2003). En in New Orleans braken, nadat deze stad in 2005 door de orkaan Katrina was getroffen, rellen en plunderingen uit terwijl Japanners orde, rust en discipline lieten zien na grote rampen zoals de aardbeving in Kobe (1995) of de aardbeving en tsunami in Tohoku (2011).

Tabel B.3 Lidmaatschappen vrijwilligerswerk in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2008 (in procenten)

	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
lid van/horen bij...			
welzijnsorganisatie	21	5	5
religieuze organisatie	31	12	8
culturele activiteiten	38	11	5
vakbonden	22	7	6
politieke partijen	11	2	3
lokale gemeenschapsactiviteiten	11	4	1
mensenrechten	24	3	1
milieu	36	6	4
professionele organisaties	18	8	4
jeugdwerk	9	5	3
sport en recreatie	52	15	19
vrouwengroepen	6	3	3
vredesgroepen	3	1	1
gezondheidsorganisaties	13	5	3
overig	11	9	6
een van de bovenstaande groepen of activiteiten	97	46	43
doet vrijwilligerswerk voor...			
welzijnsorganisatie	11	3	2
religieuze organisatie	12	6	4
culturele activiteiten	13	3	3
vakbonden	3	0	1
politieke partijen	3	1	1
lokale gemeenschapsactiviteiten	4	1	0
mensenrechten	4	1	0
milieu	5	2	1
professionele organisaties	4	1	1
jeugdwerk	8	3	2
sport en recreatie	16	4	8
vrouwengroepen	2	1	2
vredesgroepen	1	0	0
gezondheidsorganisaties	8	3	1
overig	7	4	4
een van de bovenstaande groepen of activiteiten	47	21	24

Bron: EVS'08 (gewogen)

Afgaande op gegevens uit het European Values Survey (EVS) zijn Nederlanders aanzienlijk vaker lid van een organisatie en doen ze ook veel vaker vrijwilligerswerk dan Britten en Duitsers (tabel B.3). Maar ook deze cijfers verdienen enige relativering. Zo is het moeilijk voorstelbaar dat in Duitsland, zeker in het zuiden met zijn communitaristische traditie, vrijwel geen vrijwilligers voor lokale gemeenschapsactiviteiten zijn, zoals tabel B.3 suggereert. Dat kan met de vertalingen van de vragenlijsten te maken hebben. Zo geeft 97% van de Nederlanders en de Duitsers in dit onderzoek te kennen (erg) betrokken te zijn bij de directe familie tegenover slechts 48% van de Britten. Bij bestudering van de vragenlijsten blijkt dat in het Engels de vraag als volgt is geformuleerd: *'To what extent do you feel concerned about the living conditions of your immediate family?'* Maar *concerned with* heeft ook de connotatie van 'zich zorgen maken over' en dan is de relatief lage score van de Britten niet verwonderlijk.

Een ander internationaal onderzoek dat gebruikt kan worden om Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië te vergelijken is het International Social Survey Programme (ISSP).

Tabel B.4 Opinions over wat mensen belangrijk vinden om een goede burger te zijn in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2004 (in procenten)^a

Er zijn veel verschillende opvattingen over wat belangrijk is om een goed burger van je land te zijn en wat niet. Kunt U op een schaal van 1 tot 7 aangeven wat volgens U hiervoor belangrijk is?	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
altijd gaan stemmen bij verkiezingen	81	67	64
nooit proberen belastingen te ontduiken	73	88	78
altijd de wetten en regels van je land opvolgen	84	92	86
goed in de gaten houden wat de overheid doet	81	65	67
actief zijn in sociale of politieke organisaties	37	26	29
proberen mensen met een andere mening te begrijpen	86	78	75
producten kopen vanwege politieke, morele of milieuoverwegingen	47	46	44
mensen [in het eigen land] die het minder hebben helpen	75	68	78
mensen helpen die het in de rest van de wereld minder hebben	67	55	57
bereid zijn in het leger te gaan wanneer dit nodig is	33	49	38

a Percentage is de score 5, 6 of 7 op een schaal van helemaal 1 (niet belangrijk) tot 7 (heel erg belangrijk).

Bron: ISSP'04

Nederlanders vinden het, in vergelijking met Britten en Duitsers, belangrijk dat een goede burger gaat stemmen bij verkiezingen, probeert mensen met een andere mening te begrijpen, goed in de gaten houdt wat de overheid doet en mensen helpt in de rest van de wereld die het minder hebben (tabel B.4). Duitsers vinden het weer relatief belangrijk om als goede burger mensen in eigen land te helpen die het minder hebben terwijl Britten benadrukken dat goede burgers geen belasting ontduiken en zich altijd netjes aan de wetten en regels van het land houden. Wat politieke rechten betreft zijn Britten dan ook wat minder gecharmeerd van burgerlijke ongehoorzaamheid, zoals uit de tabel B.5 blijkt.

Tabel B.5 Opvattingen over politieke rechten in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2004 (in procenten)^a

Er zijn veel verschillende opvattingen over politieke rechten in een democratisch land, hoe belangrijk is het dat ...	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
alle burgers een fatsoenlijke levensstandaard hebben	91	88	91
de overheid de rechten van minderheden respecteert en beschermt	81	76	91
de overheid iedereen gelijk behandelt ongeacht rang of stand	91	86	93
politici rekening houden met de meningen van de burgers voordat ze besluiten nemen	92	91	94
mensen gelegenheid hebben om deel uit te maken van de openbare besluitvorming	86	83	91
burgers mogen overgaan tot burgerlijke ongehoorzaamheid als ze het niet eens zijn met de overheid	43	30	62

a Percentage is de score 5, 6 of 7 op een schaal van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 7 (heel erg belangrijk).

Bron: ISSP'04

Duitsers zijn volgens tabel B.5 weliswaar relatief vaak van mening dat de overheid de rechten en plichten van minderheden moet beschermen, maar zijn ook het meest geporteerd van het idee referenda te gebruiken voor belangrijke politieke kwesties (tabel B.6).

Tabel B.6 Opinions over de (nationale) politiek in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2004 (in procenten)^a

	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
politieke partijen moedigen de mensen aan om politiek actief te worden	19	25	18
politieke partijen bieden de kiezers geen echte politieke keuzes	38	48	56
referenda zijn een goede manier om over belangrijke politieke kwesties te beslissen	57	60	75

a Percentage is de score 1 of 2 op een schaal van 1 (sterk mee eens) tot 5 (sterk niet mee eens).

Bron: ISSP'04

Nederlanders zijn het meest geïnteresseerd in de politiek en hebben ook het meeste vertrouwen in zowel het eigen als het Europees parlement (tabel B.7).

Tabel B.7 Politieke interesse en vertrouwen in het eigen en het Europees parlement in Nederland, Groot-Brittannië en Duitsland, 2010 (in procenten)^a

	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland
enigszins tot zeer geïnteresseerd in politiek	65	53	58
heeft voldoende vertrouwen in het eigen parlement	65	48	54
heeft voldoende vertrouwen in het Europees parlement	44	18	24

a Bij de eerste stelling is het percentage de score 1 (zeer geïnteresseerd) en 2 (enigszins geïnteresseerd). Bij de laatste twee stellingen is het percentage de score 6 en hoger op een schaal van 1 (helemaal geen vertrouwen) tot 10 (compleet vertrouwen).

Bron: ESS'10

We kunnen dus concluderen dat Nederland het wat betreft vrijwilligerswerk en politieke betrokkenheid en vertrouwen, in vergelijking met Groot-Brittannië en Duitsland goed doet.

Noten

¹ Hoewel in 2012 bijvoorbeeld 11% van de Berkellandse bevolking van 20 jaar of ouder tussen de 20 en 30 jaar oud was maakt deze leeftijdsgroep 7% van de respons uit. Anderzijds, terwijl slechts 16% van de Emmense bevolking van 20 jaar of ouder tussen de 60 en 70 jaar oud is, is deze leeftijdsgroep verantwoordelijk voor 21% van onze respons in Emmen.

² Ongeveer de omvang van een Twitterbericht dus.